

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 327

Ю. І. Арабаджи*Криворізький факультет Запорізького національного університету***КРИЗА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВЗАЄМВІДНОСИН**

Досліджено відносини між Україною і Росією. Проаналізовано доктрину євразійства щодо України. Окреслено перспективи відносин України з Росією.

Ключові слова: криза, Україна, Росія, пострадянський простір, інтеграція, національні інтереси, зовнішньополітична стратегія.

Актуальність дослідження. Питання необхідності вирішення російсько-українського конфлікту безумовно актуальне.

На даний момент проблеми щодо сценаріїв розвитку політичної кризи в АР Крим активно обговорюються в ЗМІ зарубіжних країн і СНД.

Дослідженням проблем формування двосторонніх відносин України та Російської Федерації займалися такі відомі зарубіжні дослідники, як З. Бжезинський, Н. Гвоздев, Д. Діл, У. Еллеманн-Дженсен, М. Емерсон, М. Калускі, Г. Кіссінджер, Т. Коулд, Т. Кузьо, Дж. Лестер, Ф. Мьоллерс, А. Ослунд, О. Рар, а також такі російські вчені і політики як К. Гаджієв, О. Дугін, К. Затулін, Г. Зюганов, П. Циганков, В. Шемятенков.

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів міжнародних відносин, у тому числі на пострадянському просторі присвячені праці Г. Авенсової, С. Андрущенко, А. Етіціоні, В. Константинова, О. Коппель, А. Мальгіна, В. Міхеєва, Е. Хааса, Р. Харше та багатьох інших дослідників.

Метою даної роботи є аналіз сценаріїв розвитку політичної кризи в російсько-українських відносинах.

Досягнення поставленої мети дослідження передбачає виконання таких основних завдань:

- розглянути заяви окремих політиків, провідних українських та зарубіжних експертів, політологів щодо причин та наслідків політичної кризи в українсько-російських відносинах;
- дослідити прогнози провідних українських та зарубіжних експертів, політологів щодо вирішення політичної кризи;
- проаналізувати результати соціологічних досліджень з актуальних питань українсько-російських відносин;
- охарактеризувати реакцію світової спільноти на ситуацію в Україні та дії з боку Російської Федерації;

Об'єкт дослідження – політична криза у взаємовідносинах між Україною і Росією;

Предметом дослідження є напрямки розвитку та вирішення політичної кризи у взаємовідносинах між Україною і Росією;

Перш ніж говорити про гостру політичну кризу між Україною і Росією та давати прогнози щодо її вирішення, необхідно розглянути ймовірні передумови виникнення конфлікту. Можна припустити, що саме геополітичні причини надали йому відповідної форми. Те, що відбувається в Україні, так чи інакше пов'язано з протистоянням між США і Росією, сторонами цього протистояння також виступають Європейський союз та Китай.

Глобалізм несе загрозу найбільшим центрам сили, оскільки на світову арену виходить глобальне транснаціональне співтовариство, яке намагається створити керований світовий уряд і єдиний простір грошей у масштабі всієї планети. Таке співтовариство втілює в життя стратегію багатополосного світу, здійснює фінансову колонізацію незалежних держав, диктує їм свою волю.

Для сучасного світу характерне протистояння глобальних центрів: Північної Америки, Європи і Китаю. Регіоналізм є спробою протистояти глобалізму і

проявляється в наростанні протистояння між трьома провідними геополітичними центрами: іде боротьба за розширення зон впливу, за контроль над ключовими регіонами світу, стратегічними комунікаціями і ресурсами.

За словами З. Бжезинського, світове панування одного з трьох геополітичних центрів можливе тільки в разі домінування одного з них в Євразії: «Євразія стає центральним і критично важливим елементом всієї політики США на найближче майбутнє» [1].

За теорією З. Бжезинського, світ прагне до біполярності по осі Захід – Схід, при цьому могутність Сходу постійно зростає, а Заходу занепадає. Тому порятунок Заходу неможливий без участі Росії. Для цього необхідно посилити демократичні інститути в Росії і залучити її в західну орбіту. Відповідно Росія повинна залишити свою ідею Євразійського союзу.

Не зацікавлений у зміцненні євразійського митного та економічного простору і Китай, адже він може втратити свої дивіденди від безмитної торгівлі та контрабандної діяльності, наприклад, у Таджикистані та Киргизстані.

Європа і Америка розглядають Росію як об'єкт контролю, а також як життєво необхідний елемент у геополітичному протистоянні зі Сходом. Тому позиція Росії зрозуміла: через створення ЄАС стати потужним наднаціональним об'єднанням і перетворитися на один з полюсів сучасного світу.

За задумом нового керівника Кремля Євразійський союз повинен стати одним зі світових центрів або полюсів сили. В. Путін у своїй відомій програмній статті змалював перспективу, за якої Євразійський економічний союз, створений на основі існуючого Митного союзу, має стати ефективною трансконтинентальною ланкою, яка б сприяла розвитку континентальної економічної інтеграції «від Атлантики до Тихого океану» [2].

Плани російського президента відповідають геополітичній теорії відомого англійського вченого-геополітика Хельфорда Маккіндера – «Хартленд». Унаслідок розгортання на Заході економічної кризи світ знаходиться напередодні нового поділу, і та держава або об'єднання держав, яке буде контролювати «Хартленд», що включає велику частину Росії і Центральну Азію, буде панувати в усьому світі. Росія, як найбільша держава в «Хартленді», прагне набути функції світового Центру і протистоїть прагненню західних держав збільшити свій вплив у «Хартленді». Така теорія виправдовує імперські плани Росії, при цьому поза увагою залишаються інтереси тих країн, зокрема й України, на які й поширюються ці амбіції.

У сучасній Росії євразійство – головна державна ідеологія. Євразісти вважають, що країни СНД – Україна в першу чергу, а також Сербія, Монголія, Албанія, Македонія, Чорногорія – повинні інтегруватися в «Євразійський Союз» з єдиною економікою і загальною системою представницьких органів, із загальною системою колективної безпеки [3].

Після неочікуваної відмови України підписати Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі з Євросоюзом у 2013 р. на саміті «Східного партнерства» план Путіна щодо залучення України до Митного союзу теоретично міг спрацювати. Але після самоусунення з посади президента Януковича та реформатування українського Парламенту дії Кремля пішли за іншим сценарієм. Як наслідок масо ситуацію, що загрожує територіальній цілісності та суверенітету України. Існують чіткі паралелі нинішніх подій в Україні з приєднанням територій Чехословаччини до Німеччини в 1938 р.

Фактичне вторгнення в Україну після вступу збройних сил РФ на територію Автономної республіки Крим розпочате 27 лютого, є збройним етапом реалізації плану керівництва Російської Федерації щодо встановлення контролю над Україною. 1 березня Рада Федерації Росії одностайно прийняла пропозицію Президента Росії Володимира Путіна про введення військ в Україну.

Основні «воєнні дії» наразі відбуваються навіть не на території Криму, а в інформаційному просторі, з використанням пропаганди та дезінформації. З метою легітимації своїх дій Кремль висунув власні аргументи, але вони не витримують

жодної критики. Зокрема, не відповідає дійсності твердження РФ, що опозиція України порушила угоду, укладену з Віктором Януковичем 21 лютого. Насправді, в рамках даної угоди Рада прийняла закон про повернення України до Конституції 2004 р. Відповідно до умов угоди, Янукович мав 24 години, щоб підписати цей закон, після чого протестувальники мали звільнити ряд урядових будівель і вжити інших заходів зі зниження напруженості. Замість підписання Янукович поїхав з Києва і зник. Саме Янукович не виконав угоду від 21 лютого. Партія Януковича теж пішла далі, проголосувавши за закон про усунення його від посади і затвердивши новий уряд.

Не можна погодитись і з твердженням РФ про те, що уряд України є нелегітимним або не представляє народ України, оскільки новий уряд було затверджено Верховною Радою 371 голосами «За», тобто переважною більшістю, за підтримки всіх політичних партій, за винятком комуністів. Навіть Партія регіонів Януковича проголосувала за новий уряд. Хоча Партія регіонів і не представлена в нинішньому уряді, це було політичне рішення, і воно не свідчить про відсутність підтримки політики уряду. Заяви в російській пресі і на російському державному телебаченні про те, що комусь з етнічних росіян загрожує небезпека, є також надуманими. Новий український уряд зробив своїм пріоритетом встановлення миру і досягнення порозуміння між представниками всіх національностей, представлених в Україні. В.о. президента Олександр Турчинов відмовився підписати закон, що обмежує використання російської мови на регіональному рівні. За словами постійного представника США в ООН Пауер: «Немає ніяких доказів, що етнічні росіяни перебувають у небезпеці. Навпаки, нова українська влада приділяє пріоритетну увагу примиренню в країні та участі всіх політичних сил у її житті. Президент Турчинов – виконуючий обов'язки президента – чітко заявив про своє неприйняття таких обмежень на використання російської мови» [4].

Дії РФ грубо порушують принципи міжнародного права. 5 грудня 1994 р. між Україною, США, Росією і Великобританією був укладений міжнародний договір про без'ядерний статус України. Відповідно до Будапештського меморандуму Україна отримала гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. США, Росія та Великобританія гарантували Україні непорушність її кордонів. Разом з іншими двома країнами Росія зобов'язалася утриматися також від економічного тиску на Україну.

Однак президент РФ Володимир Путін заявив на брифінгу про те, що Будапештські домовленості про гарантії територіальної цілісності України в обмін на виведення ядерних сил не поширюються на нову владу в Києві: «Коли ми вказуємо, що це антиконституційний переворот, то нам кажуть: ні, це не збройне захоплення влади, це революція. А якщо це революція, то тоді мені важко не погодитися з деякими нашими експертами, які вважають, що на цій території виникає нова держава... А з цією державою, ні щодо цієї держави ми ніяких зобов'язувальних документів не підписували», – зазначив президент РФ» [5]. На жаль, за логікою В. Путіна, про основні принципи міжнародного права, зокрема принцип правонаступництва, можна забути.

Попрано і інші принципи міжнародного права в галузі забезпечення миру і безпеки та мирного співробітництва, а саме: принцип незастосування сили чи погрози силою в міжнародних відносинах, принцип суверенної рівності держав, принцип непорушності державних кордонів, принцип територіальної цілісності держав, принцип невтручання. Коли Росія заявляє, що діє відповідно до Договору про дружбу між Україною і Російською Федерацією 1997 р., виникає питання: яким чином можна пояснити присутність озброєних російських військових у Криму? Однак Президент Росії Володимир Путін і міністр оборони Росії Сергій Шойгу заявляли, що крім місць дислокації ЧФ РФ російських військових у Криму немає.

Цинізм і відверта брехня не можуть заперечувати факти захоплення і блокування російськими військовими військових частин ЗС України. Угода 1997 р. потребує від Росії поважати територіальну цілісність України. Військові дії Росії в Україні

- явне порушення територіальної цілісності і суверенітету України. Заступник держсекретаря Нуланд заявила: «Ми вважаємо, що дії Росії в Україні є [...] порушенням її зобов'язань, взятих на себе в Гельсінкі, а також її обов'язків як члена ООН». Підтримують Україну і лідери країн «Великої сімки»: Військові дії Росії є «порушенням обов'язків Росії відповідно до Статуту ООН та її угодою з Україною по військових базах 1997 року»[4].

Дуже важливою є реакція світової спільноти на ситуацію в Україні та дії з боку Російської Федерації. Порушення Росією суверенітету України об'єднало весь світ у підтримці українського народу. На знак протесту свого посла з Москви відкликали Канада і Великобританія. Австралія скасовує урядові контракти з Росією через Україну. Канцлер Німеччини Ангела Меркель не впевнена, чи може Володимир Путін адекватно оцінювати ситуацію. США саботують підготовчий саміт Великої вісімки, який планували в Сочі. Слідом за США летіти в Сочі відмовилася і Канада. Згодом глава МЗС Франції заявив, що саміт неможливий взагалі. Офіційний представник МЗС КНР Цинь Ган висловив позицію Китаю: «Ми поважаємо незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України». «За військову інтервенцію Москва заплатить свою ціну», - таку заяву зробив президент США Барак Обама. Якщо дипломатичні кроки не принесуть успіху, Росія ризикує отримати міжнародну ізоляцію і економічні санкції. Рада Безпеки ООН 15 березня не ухвалила резолюцію щодо України через Росію. Росія наклала вето на резолюцію Радбезу ООН щодо Криму. Серед присутніх членів засідання 13 віддали голоси на підтримку резолюції, 1 (Росія) - проти, 1 утримався (Китай).

Щоб бути об'єктивним, зауважу: Путін все ж знайшов собі союзника. Президент Сирії Башар Асад став поки що єдиним президентом країни, який підтримав дії Путіна в Україні.

Своєрідною є реакція Кремля з приводу подій в Україні, озвучена 4 березня Володимиром Путіним на брифінгу. Президент РФ надсилав світовій громадськості свої меседжі, зокрема, про те, що:

- він не боїться попереджень і санкцій Заходу і буде відповідати на них;
- він готовий піти на розрив відносин;
- референдум у Криму буде мати значення.

Цікаві речі Президент Росії Володимир Путін заявив 14 березня у розмові з народним депутатом України, колишнім керівником Меджлісу кримських татар Мустафою Джемільєвим, що Україна вийшла з СРСР не зовсім законно... Виходить, що Кремль нібито ставить під сумнів законність Біловезької Угоди про розпад Радянського Союзу? А чого варта заява одного з «ідеологічних рупорів Кремля» Д. Кисельова про те, що «Росія - єдина країна, яка може перетворити США на радіоактивний попіл»? Можливо, це особливий «метод примушення до миру»?

А за словами починаються дії. Скажу мовою фактів, коментарі тут зайві. За допомогою проросійських сепаратистів та «туристів Путіна» впродовж лютого-березня 2014 організуються сепаратистські мітинги, захоплення деяких ОДА та масові безлади, які 13-14 березня призвели до людських жертв у Донецьку та Харкові. Дії п'ятої колони в Криму, обшуки на вокзалах, тиск на українських військовослужбовців, захоплення військових об'єктів, переміщення російських десантників на територію Херсонської області і т.д. Метою згаданих російських диверсійних дій є дестабілізація політичної ситуації в Україні та отримання приводу для подальшого розгортання військової агресії на східні та південні регіони України. Андрій Ілларіонов, колишній радник В. Путіна, зазначив: «Перше завдання – представити Україну в очах росіян та світу як територію хаосу, беззаконня та відсутності правового порядку, для того, щоб підтвердити заяву МЗС Росії. Для того, щоб показати, що Україна не відбулася як держава»[6].

Діями Кремля та маріонеток сепаратистів, спрямованими на розкол України, була організація і проведення 16 березня так званого «референдуму» у Криму. Відповідно до Конституції, питання, пов'язані зі зміною кордонів і території України, можуть розглядатися тільки на Всеукраїнському референдумі. Напередодні Верховна Рада України підтримала постанову за дострокове

припинення повноважень Верховної Ради АР Крим, відповідно подальша її діяльність є нелегітимною.

Президент Європейського парламенту Мартін Шульц заявив, що проведений у Криму референдум є незаконним і ускладнює вирішення кризи, це було порушенням міжнародного права й українського суверенітету. Білий дім оприлюднив заяву щодо України: США відкидають референдум; рішення щодо України не будуть прийматись без участі уряду України; дії Росії небезпечні та дестабілізують ситуацію; міжнародна спільнота не буде залишатися осторонь, поки одна країна захоплює іншу.

Як у радянські часи російське телебачення повідомило, що у Криму 95,5% виборців висловились за возз'єднання з Росією... Аксьонов заявив, що явка була на рівні 85% і що 40% татар проігнорували бойкот, оголошений Меджлісом... Однак у мене виникає великий сумнів щодо такої «соціології».

До речі, за результатами соціологічного опитування, проведеного компанією International Republican Institute (IRI) у листопаді 2011 р. і травні 2013 р., за приєднання півострова до складу Росії виступало 23-33% мешканців Криму, тоді як 49-53% виступали за збереження статусу автономії у складі України [7].

За даними соціопитування, проведеного з 8 до 18 лютого 2014 р. Київським міжнародним інститутом соціології, 41% жителів Криму бажали входження автономії до складу Росії (у 2013 р. – 35,9%) [8].

За результатами соціологічного дослідження «Суспільно-політичні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини в АР Крим: стан, проблеми, шляхи вирішення», проведеного у 2008 р. Центром Разумкова спільно з Інститутом Європи Університету Базеля, до сепаратистських настроїв були схильні 32,4% жителів АР Крим [9].

Колишній держсекретар США Генрі Е.Кіссінджер висловив своє бачення виходу з кризової ситуації. Україна має бути мостом між Сходом і Заходом, а не форпостом одного з цих супротивників у протистоянні з другим. Росія мусить зрозуміти: спроби нав'язати Україні статус сателіта спричинять тертя з Європою і США. Захід повинен усвідомити: для Росії Україна ніколи не буде просто однією із зарубіжних країн. Будь-яка спроба одного «крила» України панувати над іншим зрештою виллється в громадянську війну або розпад країни. Росія не зможе нав'язати військове вирішення питання, уникнувши ізоляції своєї країни в момент, коли багато її кордонів уже захиталися. Кіссінджер також вважає, що корінь проблеми - «у спробах українських політиків нав'язати свою волю непокірним областям країни».

Кіссінджер пропонує свій варіант врегулювання.

1. Україна має право вільно обирати економічні та політичні альянси, зокрема, з Європою.

2. Україна не повинна вступати в НАТО.

3. Україна має право формувати будь-який уряд, що відповідає волевиявленню її народу. Українські лідери повинні помирити різні області, співпрацювати із Заходом, але не ворогувати з Росією.

4. Росія має визнати суверенітет України над Кримом, а Україна підкріпити автономію Криму на виборах, проведених у присутності міжнародних спостерігачів. Потрібно усунути всю амбівалентність щодо статусу Чорноморського флоту в Севастополі [7].

Головним засобом нейтралізації загроз є політичні переговори. Але в разі військових дій з боку Росії українські військовослужбовці готові відповісти застосуванням зброї. Про це заявив перший віце-прем'єр Віталій Ярема. Армія зберігала вірність присязі, продемонструвала честь і мужність. Українські військові чинять опір у першу чергу силою духу, не піддаючись на провокації. У Верховній Раді було зареєстровано проект закону, яким парламент повинен затвердити указ Президента про часткову мобілізацію. Указом створюються умови для переведення Збройних сил України, Національної гвардії України, інших військових формувань України, оперативно-рятувальної служби цивільного

захисту на організацію і штати воєнного часу. 17 березня спікер Верховної Ради, в.о. президента України Олександр Турчинов повідомив, що підписав цей указ «враховуючи продовження агресії в Автономній Республіці Крим, яку Росія намагається прикрити великим фарсом під назвою «референдум», який ніколи не буде визнаний ні Україною, ні усім цивілізованим світом».

Висновки. Розглянувши ситуацію в Україні, можна стверджувати, що ми маємо справу з інтервенцією російських військових у Криму. У цього конфлікту немає військового рішення. Будь-яка спроба його ескалації може мати катастрофічні наслідки для всього світу. Якщо Росія не зупинить своєї агресії щодо України, вона ризикує постати перед міжнародним кримінальним судом.

Приєднання Криму до Росії не буде визнане світом. Євроінтеграційний вектор розвитку залишається для України пріоритетним. Євросоюз найближчим часом підпише угоду про асоціацію з Україною.

Бібліографічні посилання

1. Генерал-полковник Леонид Ивашов: Евразийский союз: проблемы, перспективы [Электронный ресурс] // Записки прошедшего времени. – Режим доступа : <http://bert-s.livejournal.com/837063.html>. – 2012. – 17.05. – Загл. с экрана.

2. Владимир Путин: Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izvestia.ru/news/502761> – 2011. – 03.10. – Заголовок з екрану.

3. Папава В. Об основных угрозах, содержащихся в евразийстве / В. Попова [Текст] // Центральная Кавказия: Основы геополитической экономики. Аналитические записки. – 2007. – № 1. – С. 13

4. Посольство США в РФ по пунктам опровергло пропаганду Кремля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://news.liga.net/news/politics/995519-posolstvo_ssha_v_rf_po_punktam_oproverglo_propagandu_kremlya.htm – 2014. – 05.03. – Загл. с экрана.

5. Путін: Будапештська угода не поширюється на нову владу в Україні [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?putin_budapeshtska_ugoda_ne_poshiruyetsya_na_novu_vladu_v_ukrayini&objectId=1303886 – 2014. – 04.03. – Загл. с экрана.

6. Ілларіонов: Росія провокує максимально жорстку реакцію української влади [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://espreso.tv/new/2014/02/28/illarionov_rosiya_provokuye_maksimalno_zhorstku_reakciyu_ukrayinskoj_vlady – 2014. – 28.02. – Загл. с экрана.

7. Public Opinion Survey Residents of the Autonomous Republic of Crimea May 16 – 30, 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iri.org/sites/default/files/2013%20October%207%20Survey%20of%20Crimean%20Public%20Opinion,%20May%2016-30,%202013.pdf>. – Title from screen.

8. Динаміка ставлення населення України до Росії та населення Росії до України, яких відносин з Росією хотіли б українці [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=236&page=1> – 2014. – 04.03. – Заголовок з екрана.

9. 32% жителів Криму схильні до сепаратизму [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news_id=1015 – 2008. – 19.12. – Заголовок з екрану.

10. The Washington Post. Кіссінджер: Як закінчиться українська криза [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newsru.ua/press/06mar2014/kissinger.html> – 2014. – 06.03. – Заголовок з екрана.

Арабаджи Ю. И. Кризис украинско-российских взаимоотношений

Исследованы отношения между Украиной и Россией. Проанализирована доктрина евроазиатства касательно Украины. Обозначены перспективы отношений Украины с Россией.

Ключевые слова: кризис, Украина, Россия, постсоветское пространство, интеграция, национальные интересы, внешнеполитическая стратегия.

Arabadgi Y. Crisis of Ukrainian-Russian relations

The thesis indicates attitudes between Ukraine and Russia. The given research analyzes the doctrine of Eurasian in relation to Ukraine. Examines the prospects of attitudes of Ukraine and Russia.

The purpose of this paper is to analyze the outcome for the political crisis in Russian- Ukrainian relations.

Achieving this goal involves research addressing the following main objectives:

- Consider the statements of some politicians, leading Ukrainian and foreign experts , political scientists about the causes and consequences of the political crisis in the Ukrainian -Russian relations;
- Consider the forecasts of leading Ukrainian and foreign experts , political scientists to resolve the political crisis;

- Analyze results of sociological research on topical issues of Ukrainian- Russian relations;

- Analyze the response of the international community on the situation in Ukraine and the actions of the Russian Federation.

Key words: crisis, Ukraine, Russia, post-soviet space, integration, national interests, foreign policy strategy.

Надійшла до редколегії: 27.03.2014

УДК 321

Р. М. Ключник

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ «КРИЗА» У ЗАХІДНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

Розкрито основні віхи еволюції концепту «криза» в політичній думці Західної Європи та США. Приділено увагу стародавнім та сучасним концепціям кризи. Проаналізовано сучасні праці, присвячені концептуалізації поняття кризи, виробленню методології її дослідження, а також еволюції наукової рефлексії щодо даної проблематики.

Ключові слова: політична криза, політична система, політична теорія, відкрите суспільство, демократичний транзит.

Поняття «криза» є досить поширеним у соціальних науках; воно використовується як вченими, так і журналістами в різних стилях мовлення: розмовно-побутовому, науковому і публіцистичному. Світовий досвід показує, що під час політичної кризи закладаються варіанти майбутнього розвитку подій у державі, а отже, кризові ситуації потребують особливо ретельного розгляду. Таким чином, належне вивчення феномену кризи – запорука ефективної діяльності із подолання негативних наслідків кризових явищ. Отже, вивчення політичної кризи має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Мета даної статті – розкрити основні віхи еволюції концепту кризи в політичній думці західних країн.

Даній проблематиці приділяли увагу, зокрема, Г. Алмонд і Т. Парсонс (США), праці яких присвячені системному підходу в дослідженні політичних криз. Окрему увагу слід приділити французькому вченому М. Догану, який вивчав легітимізаційні кризи на різних етапах розвитку політичної системи. У своїй теорії криз польський науковець П. Штомпка підкреслює важливість дослідження революцій як пікових моментів соціальних криз. Поза тим С. Фланаган, П. Свенссон, І. Дзуриндин та інші західні вчені розглядають окремі аспекти перебігу кризових явищ. Втім, на нашу думку, доцільно дослідити еволюцію уявлень про кризу з найдавніших часів.

Перші спроби теоретичного осмислення кризових явищ у політиці фіксуються ще у творах стародавніх мислителів. Давньогрецький філософ Платон створив оригінальне вчення про державу, виокремивши п'ять форм державного устрою: одну правильну (аристократію) і чотири хибні (тимократію, олігархію, демократію й тиранію). Ідеальною формою правління Платон вважав аристократію (владу найкращих). Першою з хибних форм правління Платон вважає тимократію (владу честолюбців), де владу утримують воїни, у яких з'являється бажання збагатитися. Таким чином, тимократія еволюціонує в олігархію, де суспільство поділено за майновим станом і введено жорсткі майнові цензи. Коли експлуатація бідняків досягає критичної межі, вони повстають і скидають владу багатіїв, встановлюючи демократію. За умов цього режиму владні посади заміщуються за жеребом, що призводить до неефективного керівництва. В умовах демократії з'являються представники народу, які злочинним шляхом узурпують владу і стають тиранами. Таким чином, тиранія є найгіршою формою устрою поліса. Платон піддає демократію критиці як устрій, який шкодить інтересам громадян. На думку філософа, у демократичних державах практикується надмірно лояльне ставлення до злочинців [1, с. 373]. Таким чином, політична криза, як він вважає, призводить до зміни форми правління в гірший бік.

Політичне вчення Платона розвинув його учень Аристотель. Він виділив три